

Nr 9

Utlåtande i anledning av väckta motioner om lagändringar i syfte att öka åldringarnas trygghet till liv och egendom.

Första lagutskottet har till behandling förehåft två inom riksdagen väckta motioner, nr 532 i första kammaren av herr Holmberg och nr 646 i andra kammaren av fröken Wetterström och fröken Karlsson. I motionerna, vilka är likalydande, hemställas »att efter erforderlig utredning förslag snarast möjligt förelägges riksdagen till de lagändringar, vilka kan leda till att öka åldringarnas trygghet till liv och egendom».

Motionerna

Motionärerna framhåller inledningsvis att åldringsvården utgör ett svår-
bemästrat problem i dagens samhälle. Därefter anför de till direkt stöd för
sitt i motionerna framställda yrkande följande:

Under senare tid har därjämte tillkommit ett nytt, allvarligt orosmoment för åldringarna genom att antalet överfall av och rån från gamla tycks tillta. Främst gäller detta de äldre i de större städerna och de ensligt boende på landsbygden. Många äldre människor vågar knappast av fruktan för överfall och rädsla för s. k. väskryckning och andra kriminella företeelser vistas ute ensamma ens under dagtid. Detta ökar deras isolering och begränsar deras möjligheter till den utevistelse, som är betydelsefull för deras välbefinnande. Det är därför angeläget att åtgärder snarast vidtages för att ge de gamla ökad trygghet till liv och egendom. Det bör övervägas om inte straffbestämmelserna vid överfall och rån bör så utformas att det anses som försvårande omständighet, när övervåldet begåtts mot gamla eller invaliderade. — — — Utan närmare undersökningar är det emellertid svårt att ange konkreta förslag till lösningar. Vi vill därför förorda att frågan, som vi finner ytterst angelägen, blir föremål för en skyndsam utredning.

Gällande rätt

Enligt gällande strafflag indelas åtskilliga typer av *förmögenhetsbrott* i olika grader. I förevarande sammanhang må särskilt nämnas stöld- och bedrägeribrotten. Sålunda indelas stöld, nämnt i stigande svårighetsgrad, i snatteri, stöld och grov stöld samt bedrägeri i bedrägligt beteende, bedrägeri och grovt bedrägeri. Påföljden för det lindrigaste brottet av ifrågavarande brottstyper är böter eller fängelse, för normalbrottet straffarbete i högst två år eller fängelse samt för det svåraste brottet straffarbete i högst sex år. Vid vissa andra brott förekommer en indelning i två grader. Härutinnan må nämnas att beträffande rån och egenmäktigt förfarande finnes särskilda straffregler för det fall att brottet är grovt. Straffet för rån är

straffarbete från och med ett år till och med åtta år, medan, därest brottet är grovt, påföljden är straffarbete på livstid eller från och med sex år till och med tio år. Påföljden för egenmäktigt förfarande är böter eller fängelse samt, för det fall att brottet är grovt, straffarbete i högst två år eller fängelse.

Till vilken brottsgrad ett brott skall hänföras avgöres med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Omständigheter som rör den brottsliges person kommer således icke i betraktande i detta sammanhang. I strafflagen anges i förekommande fall exempel på omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömandet av brottets svårhetsgrad. Sålunda stadgas i 20 kap. 4 § strafflagen att vid bedömande huruvida stöldbrott är grovt särskilt skall beaktas om det förövats medelst inbrott eller avsett sak som någon bar på sig, eller gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel, eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Beträffande bedrägeribrotten säges i 21 kap. 3 § att som försvärande skäl särskilt anses sådana omständigheter som att gärningsmannen missbrukat allmänt förtroende eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om gärningen eljest varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Det bör emellertid uppmärksammas att de sålunda nämnda omständigheterna är angivna som exempel och att det varken är nödvändigt att i de angivna exempelfallen alltid döma för grovt brott eller uteslutet att till grovt brott hänföra andra fall än de angivna.

I fråga om *brott mot person* må i förevarande sammanhang följande an-tecknas.

Enligt gällande strafflag, 14 kap., hänföres *misshandel* med dödlig utgång till dråp även för det fall att gärningsmannens uppsåt omfattat endast själva misshandeln men ej den dödliga utgången, 4 och 5 §§. Uppsåtlig misshandel som icke medfört den misshandlades död behandlas främst i 10—13 §§. Misshandelsbrotten fördelas på sistnämnda lagrum med hänsyn till den skada som följt av misshandeln. Sålunda avser 10 och 11 §§ svår kroppsskada, 12 § mindre lyte eller kroppsfel eller lindrigare sjukdom och 13 § ringare eller ingen skada som följt av misshandeln. Uppdelningen mellan 10 och 11 §§ har skett så, att i det förra lagrummet behandlats de fall där gärningsmannen haft uppsåt att tillfoga svår kroppsskada, medan övriga fall då sådan skada uppstått hänförts till det senare lagrummet. Enligt båda lagrummen gäller skilda straffskalor allt eftersom gärningen skett med berått mod eller av hastigt mod. Enligt 10 § är straffet i förra fallet straffarbete från och med sex till och med tio år och i senare fallet straffarbete från och med två till och med sex år. Har gärningsmannen icke åsyftat att tillfoga svår kroppsskada, skall han enligt 11 § dömas till straffarbete från och med två till och med sex år om misshandeln skedde med

berått mod, och med straffarbete i högst två år om den skedde av hastigt mod. I 12 och 13 §§ har någon motsvarande uppdelning av straffskalorna icke skett. Straffet utgör enligt 12 § fängelse eller straffarbete i högst två år eller, om omständigheterna är synnerligen mildrande, böter. Straffskalan i 13 § upptager böter eller fängelse i högst ett år. I 15 § första stycket stadgas om resande av livsfarligt vapen såsom försvårande omständighet vid misshandel.

I 15 kap. 26 § strafflagen stadgas ansvar för den som bryter annans *hemfrid* genom att intränga i hans hemvist med våld eller eljest mot hans vilja eller vägrar att begiva sig därifrån trots tillsägelse eller genom att smyga sig in i hans hemvist eller gömma sig undan där utan att kunna visa skälig anledning därtill. Påföljden är böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet begås i uppsåt att våldföra annan, kan gärningsmannen — även om uppsåtet ej fullbordas — dömas till straffarbete i högst två år. Enligt 28 § samma kapitel inträder ansvar, om man bryter hemfrid genom att slå in fönster i annans hus eller kasta sten eller annat i annans gård, hus eller fartyg. Påföljden är böter eller fängelse i högst sex månader, om det skedde av ondska. Skedde det av okynne eller överdåd är straffet böter. Till böter skall jämväl dömas om man stör hemfrid genom att kasta sten eller annat å annans hus, bulka eller göra annat våld därå eller genom att åstadkomma oljud eller oväsande i annans gård eller trädgård.

Brottsbalken

Strafflagens gradindelning av *stöld- och bedrägeribrotten* har överförs till brottsbalken, 8 kap. 1, 2 och 4 §§ respektive 9 kap. 1—3 §§. Straffen för de grova fallen har emellertid så till vida höjts, att straffminimum för grov stöld och grovt bedrägeri, liksom för vissa andra grova förmögenhetsbrott, satts till det i brottsbalken införda enhetliga frihetsstraffet fängelse sex månader. Syftet med denna ändring har dock, såsom departementschefen uttalat i samband med lagrådsremiss år 1958 av förslag till brottsbalk (proposition nr 10 år 1962), icke varit att åstadkomma en allmän straffskärpning vid ifrågavarande brott utan att få till stånd en förskjutning av gränsen mellan normalfallet och den grova formen av brottet.

I 8 kap. 5 och 6 §§ stadgas om *rån*. Brottet är indelat i två grader. För normalfallet stadgas fängelse, lägst ett år och högst sex år, samt för grovt rån fängelse, lägst fyra år och högst tio år. Vid bedömandet huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om utövat våld var livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eljest visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

I straffrättskommitténs förslag till stadgande om grovt rån var, liksom beträffande grov misshandel, som försvårande omständighet angivet bl. a., att gärningen ådagalagt synnerlig förslagenhet eller grymhet. I det slutliga

departementsförslaget, vari för övrigt straffsatsen för normalfallet jämkades nedåt i förhållande till kommittéförslaget, uteslöts nyssnämnda uttryck. I stället föreslogs den avfattning som stadgandet slutligen erhöll och som överensstämmer med avfattningen av exempel på omständigheter som skall beaktas vid bedömandet huruvida misshandel är att anse som grov. Beträffande exemplen på grovt rån anförde *straffrättskommittén* bl. a. följande:

Med uttrycket den rånades skyddslöshet åsyftas bland annat sådana fall som avsågos i äldre SL 21:2 punkt 3: rån »å någon som genom allmän far-sot, eldsvåda, vattunöd, skeppsbrott, uppror, fiendens åträngande eller annan sådan nöd eller fara var i den belägenhet, att han sig och sin egendom svåriligen värja kunde». Rån under mörkläggning i samband med luftskyddstillstånd eller under utrymning bör således regelmässigt bedömas som grovt. Med det angivna exemplet på grovt brott åsyftas vidare det fall att rån förövas mot en ensamboende som på grund av sjukdom eller ålder har särskilt svårt att värja sig. Rån under sådana omständigheter ådagalägger för övrigt ofta synnerlig grymhet hos gärningsmannen och föranleder redan på denna grund att brottet bör bedömas som grovt. Med hänvisningen till den rånades utsatta ställning åsyftas främst sådana fall där rån förövas mot någon som på grund av åliggande eller yrke ej har samma möjlighet som människor i allmänhet att skydda eller försvara sig. De icke ovanliga rånöverfallen mot droskförare under yrkesutövning skola sålunda enligt förslaget i regel bedömas såsom grovt rån.

Misshandelsbrotten har, liksom vissa förmögenhetsbrott, i brottsbalken, 3 kap. 5 och 6 §§, indelats i tre svårighetsgrader. För misshandel stadgas fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter. Straffet för grov misshandel är fängelse lägst ett och högst tio år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

Såsom ovan antytts upptogs i straffrättskommitténs förslag bland exemplen på försvårande omständigheter det förhållandet att gärningsmannen ådagalagt synnerlig förslagenhet eller grymhet. I yttranden över kommittéförslaget uttalade häradshövdingeföreningen i nämnda hänseende, att det icke rådde någon tvekan om att misshandel vid gatuöverfall och liknande kunde hänföras till grov misshandel, även om tillfogandet av kroppsskada varken åsyftats eller följt av gärningen. Enligt föreningens mening borde därför i förtydligande syfte såsom exempel på grovt brott medtagas att gärningen ådagalagt synnerlig hänsynslöshet. I samma riktning uttalade sig Svea hovrätt, som föreslog att i stället för »förslagenhet» och »grymhet» skulle nämnas »hänsynslöshet» och »råhet». I remiss till lagrådet anslöt sig departementschefen till den av Svea hovrätt förordade avfattningen, som därefter ock upptogs i brottsbalkens stadgande om grov misshandel. I samband med lagrådsremissen 1958 uttalade departementschefen jämväl, att han delade av straffrättskommittén uttalad uppfattning, att våldsbrotten över huvud

taget i hittillsvarande rättstillämpning icke sällan bedömts alltför lindrigt, särskilt i jämförelse med förmögenhetsbrotten. Han uttalade vidare, att misshandel som icke är bagatellartad, normalt borde föranleda fängelse.

I samband med riksdagsbehandlingen av förslaget till brottsbalk underströks motionsvis den kriminalpolitiska betydelsen av att samhället med särskilt eftertryck reagerade mot de former av oprovocerad misshandel som förekommer i samband med ofredande (motionerna I:533 och II:646 år 1962). I sitt av riksdagen i hithörande delar godkända utlåtande över förslaget till brottsbalk m. m. (nr 42 år 1962) uttalade första lagutskottet som sin uppfattning, att överensstämmelse förelåg mellan den i propositionen angivna och den motionsvis framförda uppfattningen såvitt gällde bedömningen av hur kraftig samhällets reaktion borde vara vid brottslighet av ifrågavarande art samt att utskottet, som tillstyrkte propositionens avfattning av ifrågavarande paragraf, för sin del ej hade anledning till erinran mot denna bedömning.

Beträffande *hemfridsbrott* stadgas i brottsbalken, 4 kap. 6 §, böter eller, där brottet är grovt, fängelse i högst två år. I 7 § samma kapitel stadgas ansvar för den som handgripligen antastar eller medelst skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende eljest ofredar annan. Brottet benämnes *ofredande* och straffas med böter eller fängelse i högst sex månader.

Straffrättskommittén uttalade beträffande sistnämnda brott bl. a., att under uttrycket »handgripligen antastar» föll exempelvis att någon avsiktligt knuffade eller sparkade annan eller ryckte eller slet i hans kläder. Kommittén anförde vidare, att för att en gärning skulle anses innebära ofredande genom hänsynslöst beteende måste krävas, att den enligt vanlig värdering kunde sägas utgöra en kännbar fridskränkning. Såsom exempel på fall som kunde hänföras hit, utöver de i själva lagtexten angivna, nämnde kommittén att någon genom telefonpåringningar störde annans nattro eller eljest trakasserade honom. Som ofredande borde, enligt kommittén, också kunna bedömas sådana fall som att någon för att göra annan upprörd framförde falskt meddelande om en närståendes död eller att någon skrämde annan, t. ex. genom att anordna nattliga spökerier.

Tidigare riksdagsbehandling av angränsande frågor

Vid 1958 års A-riksdag framställdes motionsvis (motionerna I:199 och II:241) krav på skärpta bestämmelser för vissa våldsbrott. Vid 1959 års riksdag väcktes motioner (I:310 och II:382) i enahanda syfte.

I utlåtande (nr 12 år 1958) i anledning av de förstnämnda motionerna uttalade *första lagutskottet*, sedan det lämnat en redogörelse för den gällande straffrättsliga regleringen av ett antal av de vanligaste våldsbrotten och därmed jämförliga brott ävensom för den ståndpunkt brottsbalksförslaget i förevarande hänseende intagit beträffande samma brott, följande:

Vad angår frågan om användandet av villkorlig dom för brott som avses i motionerna är att beakta att i gällande lag om villkorlig dom uttryckligt förbud mot sådan dom meddelas för sådana fall, där det av allmänpreventiva hänsyn är påkallat att den brottslige undergår straff. Så är uppenbarligen ofta fallet vid våldsbrott. I fråga om unga lagöverträdare är emellertid möjligheten att ådöma frihetsstraff genom 1952 års lagstiftning begränsad till sådana fall där särskilda skäl föreligger. Syftet härmed är, att samhälls-ingripandet mot sådana lagöverträdare främst bör ske i form av barnavård, särskilt skyddsuppfostran, i stället för inom fångvårdens ram. Denna anordning synes ibland ha föranlett den föreställningen att samhälls-ingripande i form av barnavård icke utgör en tillräcklig reaktion. Även i fall som i och för sig kunnat medföra ingripande inom barnavården kan emellertid särskilda skäl till ådömande av frihetsstraff föreligga, bl. a. då den brottslige på grund av bristande resurser inom barnavården icke kan beredas plats på ungdomsvårdsskola.

Av vad sålunda anförts framgår att lagstiftningen i stort sett öppnar tillräckliga möjligheter till ett så kraftigt ingripande mot brottslighet av förevarande art som kan anses erforderligt av hänsyn till allmänpreventionen och medborgarnas berättigade krav på skydd. I vad mån dessa möjligheter i önskad utsträckning tillvaratages i rättstillämpningen är självfallet svårt att avgöra utan en närmare undersökning. Utskottet är emellertid av den uppfattningen att för kvalificerade och mera straffvärda brott i regel utmättes en tillräckligt kraftig reaktion. I den mån våldsbrotten tenderar att öka i antal eller eljest förekomma i allt allvarligare former kan det sannolikt förväntas en reaktion häremot i skärpande riktning från de rättstillämpande myndigheterna. Till de skärpningar av lagstiftningen på detta område, som kan komma att följa på grund av framlagda utredningsförslag, kommer riksdagen att få ta ställning i en nära framtid. Utskottet anser därför icke erforderligt att något initiativ i nuvarande läge tages från riksdagens sida. Emellertid synes det angeläget att den fortsatta utvecklingen följes med skärpt uppmärksamhet från lagstiftarens sida och att tendenser i ogynnsam riktning föranleder övervägande av lämpliga motåtgärder. En annan omständighet, som icke faller inom ramen för de föreliggande motionerna men som otvivelaktigt är ägnad att bidra till uppkomsten av otrygghetskänsla hos allmänheten, är att polisen, särskilt i storstäderna, icke har tillräckliga resurser att förekomma och uppdaga brott. Ehuru anledning saknas att här ingå närmare på denna fråga, vill utskottet dock som sin mening framhålla, att upprätthållandet av en effektiv polismakt är en av de allra viktigaste faktorerna i kampen mot brottsligheten. Det är därför en angelägen samhällsuppgift att tillse att förekommande brister i sådant avseende snarast avhjälpes.

I utlåtande (nr 5 år 1959) över de sistnämnda motionerna gav *första lagutskottet* uttryck för enahanda uppfattning i frågan samt uttalade därutöver:

Beaktas bör att någon ökning av våldsbrottsfrekvensen icke torde ha inträtt under det senaste året. Antagas kan vidare att förekommande allvarliga former av övergrepp — exempelvis sådana där grymhet eller hänsynslöshet visats av gärningsmannen — numera undantagslöst föranleder annan reaktion än bötesstraff och endast undantagsvis villkorlig dom. I fråga om de lindrigare formerna av dylika brott synes också anledning föreligga till

antagande att en viss skärpning i praxis inträtt på senare år. En dylik skärpt bedömning av våldsbrotten har också säkerligen varit behövlig och måste därför hälsas med tillfredsställelse.

Utskottet anser alltså tillräckliga skäl icke föreligga att i avvaktan på den stora reform på straffrättens område, som snart kommer att föreläggas riksdagen, föreslå ändring i gällande lagstiftning i enlighet med motionärernas förslag. Önskvärt är emellertid ej endast från de synpunkter, som i förevarande avseende är att beakta, utan framför allt med hänsyn till brottsutvecklingen över huvud taget att det pågående straffrättsliga reformarbetet bedrivs skyndsamt och att slutliga förslag utan dröjsmål förelägges riksdagen till antagande.

Båda de nämnda utlåtandena godkändes av riksdagen.

Utskottet

I förevarande motioner hemställes om skyndsamt utredning för utarbetande av förslag till lagändringar, vilka kan leda till att öka åldringarnas trygghet till liv och egendom.

Såsom framgår av ovan lämnade redogörelse är rån- och misshandelsbrotten, vilka brottstyper närmast beröres i motionerna, enligt den föregående år antagna brottsbalken indelade i olika svårighetsgrader. Vid bedömandet av svårighetsgraden av ett sådant brott skall hänsyn tagas till samtliga vid brottet föreliggande omständigheter. Enligt utskottets förmenande hör — såsom för övrigt torde kunna utläsas ur förarbetena till brottsbalken — tvivel ej råda därom att exempelvis en sådan omständighet som att den genom brottet angripne på grund av ålderdomssvaghet, sjukdom eller lyte haft svårt att värja sig, i allmänhet föranleder att brottet skall bedömas som grovt, vilket i sin tur har till följd att den för den grova formen av brottet angivna straffskalan blir tillämplig. Även i andra fall av brott, då den angripnes sjukdom, lyte eller ålderdomssvaghet utnyttjats, kan förväntas, att domstolarna skall beakta sagda omständighet vid brottsrubriceringen och straffmätningen.

Av vad sålunda anförts framgår att redan inom ramen för befintlig lagstiftning öppnats möjligheter för domstolarna till ett kraftigt ingripande mot den typ av brottslighet, varom här är fråga. Vid sådant förhållande, synes något initiativ i den av motionärerna antydda riktningen icke erforderligt.

Emellertid vill utskottet i detta sammanhang — såsom utskottet för övrigt redan tidigare framhållit — betona vikten av att polisen erhåller sådana resurser, att den framgångsrikt kan förekomma och uppdaga brott. Genom ökad effektivitet hos polismakten skulle icke minst skyddet för de i motionerna angivna grupperna av samhällsmedlemmar i ej ringa grad stärkas. Anledning saknas emellertid att här närmare ingå på denna fråga.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I:532 och II:646, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 14 mars 1963

På första lagutskottets vägnar:

INGRID GÄRDE WIDEMAR

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Nyström, Arvidson, Erik Svedberg*,
fröken Mattson, herrar Ferdinand Nilsson*, Hilding*, Hjorth och Nyman;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar, herr Landgren, fru Johansson, fru Boman, herrar Östrand, Svensson i Vä, Ekström i Björkvik*
och Keijer.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.